

Timári Krisztián Attila

EGY LELKES JOZEFINISTA MUNKÁSSÁGA

Johann Michael Schweighofer és az utolsó törökellenes háború

A KEZDETI ÉVEK

A Habsburg Monarchia utolsó törökellenes háborújában (1788-1791) a birodalmi sajtó szerepe megkerülhetetlenné vált a publikum tájékoztatása terén, amit az újságok és a nyomtatványok láttak el elsősorban. Már korábban, a háború kitörése előtti években a jozefinizmus évtizedében a hírlapok, újságok és nyomdák száma is megsokszorozódott a tereziánus időszakhoz képest. Ez a felívelő tendencia számtalan új lehetőséget tartogatott magában, aminek köszönhetően a sajtó egyre erősebb szerepkört vállalt.

Az utolsó törökellenes háborúhoz kapcsolódó korabeli könyvek és nyomtatványok áttekintésénél az egyik leggyakoribb szerző Johann Michael Schweighofer (1755-1812) volt. Az ő nevével fémjelzett és kiadott munkáival sokrétűen kívánta tájékoztatni elsősorban a városi publikumot a háborút érintő politikai, katonai és gazdasági témákról egyaránt. A munkáit elsősorban a Bécsben akkor működő Zierch nyomdában adatta ki, ritkább esetben a Német-római Birodalom területén Lipszében vagy Frankfurtban jelentek meg írásai. A publikációk tartalmi részét tekintve Schweighofer elkötelezett jozefinista volt, aki írásaival elsősorban a birodalom és császár érdekeit kívánta képviselni.

Az író és publicista életéről nagyon kevés információ áll rendelkezésre, sőt még a halálának időpontja sem egységes.¹ Schweighofer neve a munkáin kívül elsősorban nagyobb biográfiai lexikonokban maradt fent, ahonnan kevés információ nyerhető ki. Ezek alapján elmondható, hogy Grazban született 1755-ben és ott is kezdte meg tanulmányait, ahol megismerkedett a filozófiával és a bölcsészettudományokkal. Stúdiumait 1782-től a Habsburg Monarchia fővárosában, Bécsben folytatta, ahol jogot hallgatott. Befejezve a tanulmányait a magyar és erdélyi kancellárián tevékenykedett, mint bürokrata, de később szolgált Albert Kasimir von Sachsen-Teschen (1738-1822) herceg alatt is.² Az 1784-ben megjelent *Oesterreichische Biedermanns-Chronik* Schweighoferről a fiatal kora és az addig még kevés kiadott publikációja

¹ Kurt Strasser könyvében a halálának dátuma 1805, ameddig a többi lexikon egységesen az 1812.évet jelölte meg. Kurt Strasser: *Die Wiener Presse in der josephischen Zeit*, Wien, Verlag Notring der wissenschaftlichen Verbände Österreichs, 1962, 145.

² Constantin von Wurzbach: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Band 32., Wien, Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, 1876, 360.

miatt röviden emlékezett meg róla. A krónika szerint ő egy patrióta gondolkodású fiatal férfi, aki sok erőfeszítésével kitünteti magát, még hozzá a Habsburg Monarchia kereskedelmét illetően.³

Ahogy az életrajzi lexikon is írta, Johann Michael Schweighofer pályafutását nem a politikával és a török háborúval kapcsolatos kiadványaival kezdte meg, hanem elsősorban a birodalom gazdaságát vizsgálta. A korai évek így egyfajta előszakaszként értékelhetőek, megmutatva a szerző sokoldalúságát. Az első tanulmányai között szerepelt a Habsburg Monarchia kereskedelme, amiről már 1782-ben többször is publikált, vagyis abban az évben, amikor Bécsbe került. A „*Größe der Handlung unter Joseph II. Nebst meinen Gedanken von der neuen Handlung auf dem schwarzen Meer*”⁴ – *A kereskedelem nagysága II. József alatt, valamint gondolataim az új Fekete-tengeri kereskedelemről* volt az első jelentős gazdasággal foglalkozó munkája.⁶ A mű terjedelemben átlagosnak tekinthető, viszont a tanulmányt bőséges kommentárral látta, ami a későbbi években is védjegyévé vált a szerzőnek. Schweighofer sokszínűségét és tág érdeklődési körét már a kezdeti időszakban megcsillogtatta és a háború közeledtével a neve egyre ismertebb lett. A népszerűségével egyenesen arányosan növekedett a befolyásos barátainak a létszáma, akikkel sikerült egy erős információs-hálózatot kiépítenie. Az első jelentősebb év, ahol a publikációinak a száma drasztikus növekedésnek indult az 1787.évhez köthető, amikor legalább hét nyomtatott pályamunkát készített, a kereskedelemről kezdve, az alkotmányjogokon át egészen a bécsi udvari parkokig. Az eseményekben sűrű év diplomáciai és katonai témákat is rejtett magában bőséggel.

A KARRIERJE CSÚCSÁN, AVAGY A TÖRÖK ELLENES HÁBORÚ MEGINDULÁSA ÉS AZ 1788. ÉVI

HADJÁRAT

1787-ig Schweighofer a nyomtatványokon kívül már a periodikusan megjelenő hírlapok, újságok terén is kipróbálta magát, mivel az ő szerkesztésében jelent meg 1786-1787 között a „*Freundes angenehmer und nützlicher Kenntnisse*” és szintén 1787-ben a „*Politischen Spiegels*

³ Johann Rautenstrauch: Oesterreichische Biedermanns-Chronik, Freiheitsburg, im Verlag der Gebrüder Redlich, 1784, 218.

⁴ Johann Michael Schweighofer: Größe der Handlung unter Joseph II. Nebst meinen Gedanken von der neuen Handlung auf dem schwarzen Meer, Wien, Bei Joseph Edlen von Kurzbeck, 1782.

⁵ A cikkben lévő idegen nyelvű címek tükör fordítással készültek, amire a jobb és könnyebb értelmezés miatt volt szükség.

⁶ Hasonló gazdasági témájú volt még szintén: Johann Michael Schweighofer: Versuch über den gegenwärtigen Zustand der österreichischen Seehandlung, Wien, Baumesiter, 1782.

unserer Zeit.⁷ Jól látható, hogy néhány év alatt a gazdasági témák után a kultúra, de elsősorban a politika és közélet vette át a főbb pozíciókat a megjelenő publikációkban.

Az 1787. évi események eszkalálódása miatt, úgy, mint a császár és a cárnő találkozása a Krím-félszigeten, illetve az Orosz Birodalom több éven át tartó fenyegető magatartása a Portával szemben háborúhoz vezettek, ami hivatalosan 1787. augusztus 24-én robbant ki a két fél között. A háború kitörése miatt II. József és a Habsburg Monarchia az Orosz Birodalommal korábban megkötött védelmi szövetség miatt rövid időn belül hadat kellett üzenjen a Portának, amit végül 1788. február 9-én végre is hajtott.⁸

Schweighofer a munkáit a városi olvasóközönségnek, a politikára és közéletre fogékony embereknek készítette. A közélet ebben az évben érthető módon nagyon érdeklődött a császár utazása felől, ami az utazásokkal együtt több hónapon át tartott. Az 1787. évi Krími találkozóról a *Katharina die II. eine Skizze. Nebst der Beschreibung von Taurien und der Stadt Cherson – II. Katalin, egy vázlat. Mellé Tauria és Herszon város leírása*⁹ című munkájában emlékezett meg. A műben hosszasan tárgyalta II. Katalin cárnő életét, majd a mű második felében a Tauria megnevezést a krími területekre alkalmazza, azon belül is a félszigetre és Herszon városra, aminek a földrajzi elhelyezkedését és történelmét próbálta meg felvázolni az olvasók számára. A politikai és diplomáciai változásokat előidéző találkozóról a szerző még nem vizionálta bele a Habsburg Monarchia bekapcsolódását a háborúba, annak ellenére, hogy az orosz-oszmán fél közötti feszültséget egyértelműen felfedezte. Ebben az évben megjelent munkái közül jóval nagyobb népszerűségnek örvendett a terjedelmében is hosszabb *Politischer Zuschauer*¹⁰, ami műfaját tekintve periodika és összesen kilenc megjelent kötetből állt. A több kötetes munkát 1787-1790 között adatta ki Schweighofer, aminek a csúcspontját az 1788-1789. év alkotta. Az 1787. év végi kötet úgy, mint a későbbiek több különböző témát mutatott be az olvasóközönségnek, mindezt az orosz-oszmán háborúval kapcsolatban legyen szó katonai, kulturális, gazdasági vagy akár alkotmányjogról. Schweighofer az 1787-ben megjelent többi munkájával ellentétben itt már realizálta a háború lehetőségét, sőt a kötet egyik alfejezetében a „*Der grosse Plan*”, vagyis a „*nagy terv*” részben egyértelműen a közösen vívandó háborúról

⁷ Strasser: *Die Wiener Presse in der josephischen Zeit*, 145.

⁸ A Habsburg Birodalom felkészüléséről az utolsó török ellenes háborúra és az osztrák-orosz diplomáciai szövetségről több információt nyújthat egy korábbi cikkem. Timári Krisztián Attila: A Habsburg Birodalom keleti politikai rendszere és útja az utolsó törökellenes háborúba, KRE-DIt, V. évf., 2022/1. <http://www.kredit.hu/tanulmanyok/timari-krisztian-attila-a-habsburg-birodalom-keleti-politikai-rendszere-es-utja-az-utolso-torokellenes-haboruba/>. (Letöltés: 2023. szeptember 26.)

⁹ Johann Michael Schweighofer: *Katharina die II. eine Skizze. Nebst der Beschreibung von Taurien und der Stadt Cherson*, Wien, In der van Ghelenschen Buchhandlung, 1787.

¹⁰ Johann Michael Schweighofer: *Politischer Zuschauer*, Band I-IX, Frankfurt und Wien, Zierch, 1787-1790.

beszélt és azokról a területekről, amiket II. József császár a birodalomhoz fog csatolni.¹¹ Ez a megállapítás a kiadás időpontjában már nem meglepő, mivel október elejétől kezdve a birodalom katonasága és gazdasága is elkezdett felkészülni a közeljövőben vívandó háborúra az Oszmán Birodalom ellen. Ebben a kötetben az Oszmán Birodalom vezetője, vagyis a szultán és annak reguláris hadserege is rövidebb elemzést kapott, ahol megközelítőlegesen pontos létszámadatokat is közölt.¹² Schweighofer a bécsi udvarban lévő kapcsolatai miatt jól informáltnak tűnt, ami nagy hasznára lehetett a publikációi megírásánál.

1788. február 9-én hivatalosan is kitört a háború a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom között, ami az addigi viszonylagos állóvizet a sajtó területén is teljesen felborította.¹³ Az újságok és hírlapok címlapjai megteltek a Portának átadott manifesztummal¹⁴ és a birodalmi sajtót elárasztották a különböző megbízhatóságú hírek. Az újságokban megjelent hírek követésével azok gyakorisága és nagysága miatt az olvasó ugyan képbe kerülhetett a legfontosabb történésekkel, viszont a mélyebb összefüggéseket és a katonai hadműveleteket nem láthatta sem lineárisan, sem pedig összefüggően. Ezeket a problémákat, ha nem is tudta teljesen kezelni, de enyhíteni igen azok a nyomtatványok, amelyeknek a célja a publikum tájékoztatása volt bármilyen fajta eseményről. Az újságokkal szemben ezekre a munkákra sokkal több idő állt rendelkezésre, így adott esetben ezek a munkák kiforrottabbak is lettek. Az ilyen jellegű kiadványok esetében Schweighofer munkássága nélkülözhetetlen, mivel már az első hadjárat évből, vagyis 1788-ban a *Politischer Zuschauer*-t is beleszámítva 11 művet adott ki. A szerző céljainak a jobb átláthatóságot és a dezinformáció kiszorítását határozta meg, mindezt a saját szemszögén keresztül, vagyis az objektivitás hátrányára.

A Von dem gegenwärtigen Krieg der beiden Kaiserhöfe wieder die ottomanische Porte – A két császári udvar jelenlegi háborújáról az Oszmán Birodalommal szemben hosszúsága nem túl terjedelmes, mivel kevesebb, mint 80 oldalt foglalt magába. Visszatérő motívumként szolgál a műben, hogy az egymással szövetséges két udvar minden tekintetben erősebb, mint az Oszmán Birodalom. Nem meglepő módon ez a nyomtatvány inkább politikai jellegű, mintsem

¹¹ Schweighofer: *Politischer Zuschauer*, 1787, Band I., 14–20.

¹² Schweighofer: *Politischer Zuschauer*, 1787, Band I., 63–64.

¹³ A sajtó közel fél éves periódusáról korábban már készítettem egy tanulmányt. Timári Krisztián Attila: Nyilvánosság és Befolyásolás – A Habsburg Birodalom sajtója II. József török ellenes háborújának felkészülési időszakában, *KRE-DIt*, VI. évf., 2023/1, 396–418.

¹⁴ A manifesztumot először a Wiener Zeitung közölte le majd a hírt átvette és teljes egészében leközölte: *Brünner Zeitung*, X. évf., 5. szám, 1788. február 15., 105–107, *Magyar Kurir*, II. évf., 14. szám, 1788. február 16., 122–124, *Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VII.évf., 14. szám, 1788. február 16., 210–211, *Pressburger Zeitung*, XXIII. évf., 14. szám, 1788 február 16., *Ungarische Staats- Und Gelehrte Nachrichten*, II. évf., 14. szám, 1788. február 16., 105–107.

katonai, mivel az összecsapásokról nagyon keveset lehet benne olvasni. Ez a munka jó példa arra, hogy itt is és a későbbiekben is Schweighofer több rövid terjedelmű munkát csatolt össze, ami végül egy közepes hosszúságú kiadvánnyá állt össze. Ez a mű tartalmi értékét nagyban befolyásolhatja, mivel több témáról esik szó, viszont azok kifejtése sokkal rövidebb.

Jóval jelentősebb munkának számított a *Gedanken und Bemerkungen des politischen Zuschauers bei dem Türkenkrieg – A Politischer Zuschauer gondolatai és megjegyzései a török háborúhoz*, ahol Schweighofer már az első oldalaknál a szövetségi rendszer fenntartása mellett érvelt, mivel szerinte minden európai hatalom a saját erejét csak a saját szövetségesei révén tudja megerősíteni.¹⁵ A kezdeti magvas gondolatokkal szemben a mű még mindig a Habsburg Monarchia háború előtti politikai előzményeit vázolta fel. A publikumhoz szóló részek itt egyértelműen azok, ahol hosszan bemutatja az Oszmán Birodalom alattvalóinak viselkedését és szokásait.¹⁶ Az itt leírtak egy átlagos érdeklődő számára egyfajta „útikalauzként” szolgálhat, ami bár nagyon érdekes, a háború szempontjából kevésbé releváns. Az utolsó fejezetben Szerbia földrajzi fekvését és történeti múltját tekintette át a szerző. Az egyik legfigyelemre méltóbb gondolata a szerzőnek, hogy az eddigi törökellenes háborúk, különösen az előző 1736-1739 között lezajlott háború, szinte mindig balszerencsével végződtek.

Az 1788. év hadjáratát kívánta bemutatni a *Beobachtungen über die Kriegsoperationen der Oesterreicher, Russen, Schweden und Türken im Jahre 1788 - Megfigyelések az osztrákok, oroszok, svédek és törökök 1788. évi hadműveleteiről* című munkájában. A kecsgető címmel rendelkező tanulmány esetében az országok közötti hadüzeneteket mutatta be a szerző, úgy, mint az orosz vagy svéd hadüzenetet. Szó esett továbbá a császári hadsereg szerepléséről a hadjáratban, viszont ott is csak a hadtestekre való lebontás és azok szemszögéből a hadjárat rövid áttekintése történt meg. Ezt a fajta megoldást Johann Rautenstrauch (1746-1801) író is alkalmazta már az *Ausführliches Tagebuch des itzigen Krieges zwischen Oesterreich und der Porte - „Részletes napló a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom közötti legújabb háborúról”* című munkájába.¹⁷ Schweighofer nyomtatványa annyiban tért el a „korabeli riválisától”, hogy a magas rangú katonai vezetők által irányított zászlóaljok és lovasezredek alapján lehetett végig követni a háborút, ameddig a Rautenstrauch-féle munkában havonkénti leosztást alkalmazott a hadtesteknél, továbbá bőségesebb leírást adott a legkisebb a katonai

¹⁵ Johann Michael Schweighofer: *Gedanken und Bemerkungen des politischen Zuschauers bei dem Türkenkrieg*, Frankfurt, Bei Herren Zürich in der Singerstrasse im deutschen Haus, 1788, 3–6.

¹⁶ Schweighofer: *Gedanken und Bemerkungen*, 31-54.

¹⁷ Johann Rautenstrauch: *Ausführliches Tagebuch des itzigen Krieges zwischen Oesterreich und der Porte*, Wien, Joseph Stahel, 1788.

konfrontációkról. A címadás itt is félrevezető, mivel semmilyen katonai vagy gazdasági adatokat, forrásokat nem közölt Schweighofer. Pozitívként értékelhető, hogy a bászági betörésről, a veteráni barlangért¹⁸ folytatott harcokról, ha sokat nem is, de valamilyen szinten megemlékezett.¹⁹ A katasztrofális karánsebesi csatához vezető bászági betörés és annak következményei a sajtó és könyvkiadás szempontjából nagyon erősen korlátozott témának számított.

A *Politische und kriegerische Mannigfaltigkeiten - Politikai és katonai sokszínűség* a megszokott hosszúsága ellenére kiemelkedő alkotása a szerzőnek. Schweighofer a korábbi műveihez képest sokkal részletesebben foglalkozott a császári hadsereg által formált kordonról²⁰, a hadtestek szétszétválásáról, azok katonai vezetéséről és az erődítmények állapotáról.²¹ A mű felétől viszont újra a svéd-orosz háborút, illetve az orosz-oszmán összecsapásokat vizsgálta, úgy, mint például az orosz győzelemmel végződő limani tengeri ütközetet.

Végezetül az 1788-ban megjelent említésre méltóbb művek közül a *Bemerkungen über die gegenwärtigen Staats- und Kriegsangelegenheiten - Megjegyzések a jelenlegi állami és háborús ügyekről* című publikációját vizsgálhatjuk meg, amit ismét két fő részre bontott a szerző. A könyv második felében a fentebb is már említett katonai összecsapásokról emlékezett meg, viszonylag komolyabb újítások nélkül. Itt már erősen érezhető az ismétlődés és átvétel a munkák között. A nyomtatvány elején az európai udvarok hozzáállását a háborúhoz kívánta bemutatni. A fejezetben, olyan országok nyilvános véleményét is bemutatta, mint Velence, Dánia, Hollandia vagy akár a Porosz Királyság, ami ritkaságnak számít, mivel Schweighofer kortársai sem fordítottak nagy figyelmet az európai udvarok diplomáciájára a Porosz Királyságot és az Orosz Birodalmat kivéve.²² Érthető módon Schweighofer az európai udvarok politikáját az alapján dicséri vagy értékeli negatívan, ahogy azok az országok hozzáállnak a Habsburg Monarchiához.

A császári hadsereg 1788. évi katonai eredményeit egyértelműen a *Von den gegenwärtigen Kriegsvorfällen - A jelenlegi háborús eseményekről* című munkájában részletezte. Itt esett szó

¹⁸ A barlang Orsovától nem messze található a Duna mellett, amit valamilyen szinten erődítménnyé alakítottak át már a háború előtt.

¹⁹ Erre példa: Johann Michael Schweighofer: *Beobachtungen über die Kriegsoperationen der Oesterreicher, Russen, Schweden und Türken im Jahre*, Wien, Zierch, 1788, 154–155.

²⁰ A Habsburg Monarchia határain felállított katonai védelmi vonal, ami Trieszttől egészen a Galíciai területekig tartott, ahonnan az év elején megindították a támadást az Oszmán Birodalommal szemben.

²¹ Johann Michael Schweighofer: *Politische und kriegerische Mannigfaltigkeiten*, Wien, Zierch, 1788, 1–30.

²² Johann Michael Schweighofer: *Bemerkungen über die gegenwärtigen Staats- und Kriegsangelegenheiten*, Wien, Zierch, 1788, 1–29.

a legnagyobb erődítmények ostromáról, úgy, mint Szabács, Dubica és itt mutatta be a szerző a Belgrád ellen megkísérelt katonai hadműveletek összegzését. Schweighofer a megszokott módon ezt a munkáját is kibővítette, hogy az olvasóközönség számára még érdekesebb és olvasmányosabb legyen. Ebben az esetben a marokkói oszmán vazallus és annak országának helyzetével, illetve a boszniai területek leírásával próbálta meg fenntartani a publikum érdeklődését.

A *Politischer Zuschauer* második kötetében a háború kirobbanásának okait vizsgálta ismét Schweighofer. A publikum számára viszont készített egy hosszabb a császári hadsereggel foglalkozó leírást, ahol a legfontosabb katonai ágazatokról, úgy, mint a gyalogság, lovasság és tüzérségről lehetett olvasni, mindezt kiegészítve a császári hadsereg rangjaival.²³ Jól látható ismét, hogy a konkrét hadi események szinte teljes mellőzése történt. A harmadik kötetben már olyan újabb gondolatokat próbál közvetíteni az olvasó felé, ahol a háború borzalmait ismertette.²⁴ Ez a megnyilvánulás egyedinek számított, mivel a sajtó, a propaganda és az egész bécsi udvar az úgynevezett „pozitív háborúsképet” kívánta fenntartani. Ebben a munkájában részletesen beszámolt a korszakban kisháborúnak nevezett jelenségről²⁵, amit a két háborúban álló hadsereg rendszeresen alkalmazott egymás ellen. Ennek oka elsősorban, hogy a két hadsereg között a jelentősebb összecsapások az 1788. hadjárat évben szinte alig történt és a háború inkább az erődítmények ostromát tűzte ki előzetes célként. A kötet végén több oldalon át elemezte a katonai helyzetet és arra a következtetésre jutott, hogy a császár meg fogja teremteni a lehetőséget egy mindent eldöntő összecsapásra, amin az egész hadjárat sorsa múlhat. Ennél a kijelentésnél részben igaza volt Schweighofernek, mivel a karánsebesi csata valóban eldöntötte az 1788. évi hadjáratot majdnem teljes mértékben.

Az 1788. évben megjelent többi alkotása a szerzőnek a politika és hadtörténelem szempontjából kevésbé releváns, viszont a gazdaság és a kultúra tekintetében jelentősek. A *Von den sonderbahren Sitten und Gebräuchen am türkischen Hofe – A török udvar sajátos szokásairól és hagyományairól* című kiadvány az Oszmán Birodalom kulturális életével, az államigazgatás területeivel és a Díván, vagyis az oszmán államtanács fontosabb embereivel foglalkozott, ami egyértelműen egy figyelemfelkeltő olvasnivaló. A *Betrachtungen über die Ursachen und Folgen des gegenwärtigen Türkenkriegs - Gondolatok a jelenlegi török háború*

²³ Schweighofer: *Politischer Zuschauer*, 1788, Band 2., 111–135.

²⁴ Schweighofer: *Politischer Zuschauer*, 1788, Band 3., 139–142.

²⁵ Ennek a módszernek a lényege, hogy az ellenség területén gyorsan végrehajtott betöréseket hajtsanak végre, megzavarják az utánpótlási vonalakat és a kisebb katonai egységeket megsemmisítsék. Erről a harcmódról a hétéves háború alatt készült egy kézikönyv, amit Zachar József adott Jeney a portyázó címmel. Zachar József: *Jeney a portyázó*, Budapest, Magvető Kiadó, 1986.

okairól és következményeiről pedig ismét javarészt az okokkal, előzményekkel foglalkozott, mindezt kiegészítve néhány predestinációval, de semmilyen új megvilágítást nem közölt.

Schweighofer elmékedései a háborúval kapcsolatban nem voltak egyedülállóak és igazából a korszak hangulatát és véleményét tükrözhetette leginkább. A korábban már említett Rautenstrauch munkásságán kívül érdemes még megemlíteni a francia filozófus Constantin Francois Volney (1757-1820) *Bemerkungen über den jetzigen Türkenkrieg - Megjegyzések a jelenlegi török háborúról* című munkáját.²⁶ A szerző két kérdést tesz fel az olvasó számára, amit ő saját maga válaszolt meg, mint például milyen okok vezettek a háború kirobbanásához vagy a Francia Királyságnak milyen kapcsolatot kellene ápolnia az Oszmán Birodalommal.

Érdekes módon a nagyon jó kapcsolatokkal és forrásokkal rendelkező Schweighofer a Wiener Zeitung csatolmányában megjelent hadi jelentéseket, vagyis az úgynevezett „Kriegsvorfälle”-ket, amiből összesen 75 darab jelent 1788-ban nem építette be a munkáiba, habár nagyon kivételes esetben említésként szólt róla. Bár a Wiener Zeitung háborús csatolmányaiból sem rekonstruálható hiánytalanul a háború menete, annak ellenére bőséges híranyagot és igazolt eseményeket mutatott be.

Schweighofer az újságok szerkesztőinél és azok kiadóinál is hírnevet szerzett. A *Politischer Zuschauer* aktuálisan megjelenő köteteit a *Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern* bécsi kiadású újság folyamatosan leközölte, sőt a szerzőt és az újonnan megjelent kötet tartalmát is mindig nagyon meleg hangúan üdvözölte.²⁷ A *Brünner Zeitung* 1788. évi 27. számában az író munkásságára reflektált egy névtelen olvasó. Schweighofer egyik munkájában azt állította, hogy egy kis szerencsével minden a lehető legjobban fog történni a háborúval kapcsolatban, amire az olvasó hosszan fejtegette, hogy egy olyan erős hadsereg és olyan erős és kegyes császárnak, mint ami nekik van nincsen szükség semmilyen szerencsére, ahhoz hogy a háború az ő javukra billenjen.²⁸ Annak ellenére, hogy Schweighofer elkötelezett jozefinista és háborúpárti volt még nála is akadhattak problémák a nyilvánosság és sajtó

²⁶ Constantin Francois Volney: *Bemerkungen über den jetzigen Türkenkrieg*, Amsterdam, 1788.

²⁷ Ilyenre példa *Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VI. évf., 82. szám, 1787. október 13. 61., *Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VI. évf., 88. szám, 1787. november 3. 157., illetve *Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern*, VII. évf., 6. szám, 1788. január 19. 89.

²⁸ *Brünner Zeitung*, X. évf., 27. szám, 1788. április 1., 211. A teljes szöveg a következőképpen szól: *Bei einer Parthei wo man gute Karten in der Hand hat, kömmt es auf Geschicklichkeit und nicht auf Glück an. Der Türk kann von Glück reden, wenn er diesmal aus der Klemme sich windet, aber wir, bei unsern herrlichen Anstalten und bei unserer grossen Macht wir müssen nichts oder nur wenig vom Glück, sondern alles von der Geschicklichkeit unserer Anführer erwarten. Dass wir bei Dubicza blutige Köpfe davon trugen, war keine Folge von der Missgunst des Glückes sondern von unserer Haftigkeit. Und endlich was haben wir denn um die Glücksgöttin, die uns zu Eugens Zeiten so herzlich gut war verbrochen, dass sie uns isst den Rücken kehren sollte?*

területén, ha nem adta át megfelelően a gondolatait. Még érdekesebb, hogy ezeket a kritikákat, olyan emberektől kaphatta, akik hasonló nézetű képviselhetek, mint ő saját maga.

A PUBLIKUM GYENGÜLŐ ÉRDEKLŐDÉSE A HÁBORÚ DOLGAI IRÁNT

Az 1789. évben a háború iránti elszántság és lelkesedés a publikum részéről is jelentősen csökkent. Ennek fő okai az oszmánok betörése a bánóságba és az előző évben elért viszonylag gyenge katonai eredmények legalábbis a korábbi elképzelésekhez képest. Ez a fajta „letargia” az íróra is hatással lehetett, mivel összesen öt munkát adott ki ebben az évben, beleértve ebbe a *Politischer Zuschauer* 1789.évi számát.

Schweighofer a fentebb említett munkájában ismét politikai összegzésekkel kezdett, amit a háborúban résztvevő európai udvarok szerint vizsgált külön-külön. A Habsburg Monarchiát ezúttal a geopolitika területén próbálta meg értékelni és ismét arra a következtetésre jutott, hogy az orosz szövetséggel mindenfajta veszély elhárult.²⁹ A *Politischer Zuschauer* köteteiben a szokásos militáris és politikai témáktól eltekintve³⁰ a legnagyobb újdonság a császár állapotával foglalkozó fejezet volt, amiben részletesen beszámol a császár már 1788 nyarán romló egészségügyi állapotáról, ami 1789 nyarára csak súlyosbodott.³¹ A *Wiener Zeitung* a császár állapotáról az íróhoz képest részletesebben számolt be és a helyzetet is sokkal súlyosabbnak ítélte meg.³² Az újságokban megjelent beszámolókat a császár betegségével kapcsolatban nem használta fel Schweighofer. A politika terén az 1789. év egyik legnagyobb változása volt a háborúban, amiről a *Politischer Zuschauer* is megemlékezett, hogy I. Abdul-Hamid (1725-1789) szultán április elején meghalt. Utóda az új szultán III. Szelim (1789-1807) a kortársak leírásai alapján fiatal forrófejű harcra vágó uralkodónak értékelte, köztük Schweighofer is.

Az Eröffnung des zweiten Feldzugs der Kaisermächte wider die Ottomanische Pforte - A császári hatalmak második kampányának megnyitása az Oszmán Birodalommal szemben című munkája volt az évben az első nagyobb alkotása, ami a jól megszokott módon két részre osztható. A nyomtatvány legelején nagy várakozásokat állít a következő hadjárat évi elé, mivel állítása szerint a Földközi-tengertől egészen a Krími területekig földön és vízen egyaránt

²⁹ Schweighofer: *Politischer Zuschauer*, Band VI, 14–17.

³⁰ A *Politisches Zuschauer* 7. kötetében, ami a Francia Királyságban végbemenő forradalommal és közhangulattal volt elfoglalva a szerző teljes mértékben, így ott a török háború érthető módon visszaszorult.

³¹ Schweighofer: *Politischer Zuschauer*, Band VI., 47–53.

³² Erre példa: *Wiener Zeitung*, LXXXVII. évf., 31. szám, 1789 április 18., 953 és *Wiener Zeitung*, LXXXVII. évf., 38. szám., 1789. május 13., 1201.

összecsapások lesznek soha addig nem látott mennyiségben.³³ A későbbi részekben egyszerűen felsorolja a császári hadsereg felső vezérkarát és azokról szól néhány elismerő szót. Ezt egy évvel korábban szintén megtette. Rövid betekintést nyújtott a dán és svéd hadsereg állapotáról is. A címhez hűbb második szekció tartalmazta a tényleges katonai hadműveleteket és összecsapásokat. A legjelentősebb eseményekről a szerző külön fejezetekben emlékezett meg, úgy, mint a cári hadsereg győzelme május 1-én Maczineni és Galács területén. A mű érthető módon csak a nyári hónapokig mutatta be az eseményeket. A hangsúly áthelyezés a cári hadseregére, azért volt indokolt, mivel a császári csapatok sikereiről sokkal rövidebben lehetett volna megemlékezni. Az 1789. év első felében a császári hadseregnél a főszerepet a védekezés és a Belgrád elleni ostrom előkészítése játszotta.

Egyértelműen a császári hadsereg legdicsőbb eredményeit 1789-ben Ernst Gideon von Loudon (1717-1790) tábornagy szolgáltatta, aki már július elején elfoglalta Berbir-t vagy másnéven Török-Gradiska erődítményét. Érdekes módon Schweighofer a Wiener Zeitungban megjelent „Kriegsvorfälle” -ből ismét nem vett át részleteket.³⁴ Az 1788 augusztusától szolgálatban lévő tábornagy addigi sikeres ostromait Belgrád 1789. októberében sikeresen végrehajtott ostromával tudta megkoronázni, mindezt kevesebb mint egy hónap alatt vitte véghez. Schweighofer természetesen azonnal két publikációt is kiadott az eseménnyel kapcsolatban. Az első munkában, aminek a címe *Der glänzende Feldzug, oder Beschreibung des Hauptsieges der Oesterreicher über die Türken, und der Eroberung der Hauptfestung Belgrads - A ragyogó hadjárat, avagy az osztrákoknak a törökök felett aratott fő győzelmének és Belgrád főerődjének elfoglalásának leírása* szintén megtévesztő a címadás terén. A Belgrád erődítménye ellen végrehajtott ostrom csak részfejezetet kapott, de a címben szereplő „csillogó” szó egyértelmű utalás a sikerre. A megjelent munkában a hangsúly jelentős része a Havasalföld területén elért közös katonai sikerekre fókuszált, úgy, mint az augusztus 1-ei focsani csata és a szeptember 22.-én lezajlott Rimnik-i csata. A beszámoló részletes leírásokat tartalmazott, ahol több tíz oldalon keresztül magyarázta az eseményeket Schweighofer³⁵, ameddig a Belgráddal kapcsolatos eseményekre mindössze nyolc oldalt szentelt. A cím így ebben a formában ismét megtévesztő, mivel alig kerül szóba Belgrád 1789. évi ostroma és annak kivitelezése.

³³ Johann Michael Schweighofer: *Eröffnung des zweiten Feldzugs der Kaisermächte wider die Ottomanische Pforte*, Wien, Zierch, 1789, 1–5.

³⁴ *Wiener Zeitung*, LXXXVII. évf., 52-55. szám, 1789. július 1,4,11,15, 12.–15., *Kriegsvorfälle*.

³⁵ A focsani csatát összesen 19 oldalon át tárgyalja, vagyis az 1–19 oldal között, ameddig a Rimnik-i ütközetet 31–53 oldal között lehet megtalálni.

Az előző munkával ellentétben a *Von der berühmten Belagerung und Einnahme Belgrads durch den Helden Laudon 1789 - Belgrád hires ostroma és elfoglalása a hős Laudon által 1789-ben*³⁶ című munka már teljes egészében hű a címéhez. Ebben a könyvben Belgrád ostromát már több fejezeten keresztül taglalja. Az újítás a szerző részéről, hogy a művet alfejezetekre bontja a jobb átláthatóságért, ami nagy strukturális előrelépést jelentett a korábban kiadott könyvekhez képest. Az ostrom leírás lényegre törő volt és a főbb eseményekre fókuszált, vagyis a szokásos képet tükrözte az író munkásságában. A Wiener Zeitung 1789. évi 81. számához tartozó csatolmányokban, amit október 10-én adtak ki az eseményeket összesen 18 oldalon át taglalták³⁷, ami majdnem rekord hosszúságnak számít a „Kriegsvorfälle” -ket tekintve. A megegyező hosszúságon túl végre valamilyen fajta átvétel is felfedezhető Schweighofer részéről, ami nagyon ritka, szinte példátlan volt addig. Hozzá kell tenni, hogy az egyezést megkönnyítette, hogy az erődítményben talált katonai leltárt és a kapitulációhoz tartozó paragrafusokat könnyebb és praktikusabb volt változtatás nélkül leközoelni.

Érdekes módon a szerző ebben az évben nem készített egyetlen Loudon tábornagról szóló publikációt, amiben az ő addig elért eredményeit és hőstetteit dicsérte volna, feltéve, ha a Belgrádról ostromáról szóló publikációt nem számoljuk. A kortársak megragadva az alkalmat nagy mennyiségű munkát készítettek a témában legyen az akár óda vagy hősi eposz.³⁸ Habár dicsérő költeményeket nem készített Schweighofer, mégis elkészített két korabeli munkát, ami a belgrádi eseményeket taglalja, ami viszont egy-két rövidebb és gyengébb volumenű munkát eltekintve nem készült, így azok páratlan munkának számítanak.

A második hadjárat évi eseményeiről elmondható, hogy Schweighofer már jóval kevesebb mennyiségű nyomtatványt jelentetett meg, mint a háború első évében. Ez a visszaesést mutató tendencia csak tovább növekedett 1790-re, amikor szinte teljes mértékben kifogyott az utolsó törökellenes háborúval foglalkozó publikációkból. Ebben az évben megjelent a *Politischer Zuschauer* 8. kötete, amiben a főszerepet a havasalföldi területek történelme, földrajzi, gazdasági és politikai leírása kapta.³⁹ A visszatekintés egyértelműen az egyesített császári

³⁶ Johann Michael Schweighofer: *Von der berühmten Belagereung und Einnahme Belgrads durch den Helden Laudon* 1789, Wien, Zierch, 1789.

³⁷ *Wiener Zeitung*, LXXXVIII. évf., 81. szám., 1789. október 10., 37.–39. Kriegsvorfälle.

³⁸ Ezekre néhány példa: Wenzel von Grueber: *Volkslied nach der Eroberung Belgrads gesungen den 14. Oktober 1789*, Wien, Thaddäus Edl. Von Schmidbauer, 1789, Lorenz Leopold Haschka: *Ode nach der Eroberung Belgrads: Gesungen von Lorenz Leopold Haschka im Oktober 1789*, Wien, Kurzbeck, 1789, Georgio Ferrich: *Dem Unüberwindlichsten Helden Herrn Grafen Von Laudon*, Wien, 1789, Cajetan Tschink: *Loudons Leben und Heldenthaten*, Wien, 1789., Johann Aloys Blumauer: *Das Lied von Belgrad*, 1789.

³⁹ Johann Michael Schweighofer: *Ausführliches Beschreibung des Fürtenthums Wallachei*, Wien, Zierch, 1790.

csapatok dél felé történő előrehaladását akarta bemutatni a publikum számára érdekes mellékinformációkkal, mivel 1790-re ez a terület volt a legsikeresebb a háborúban.

A VÁLTOZÁSOK ÉVE

Az 1790. év a háború forduló éveként is tekinthető, mivel II. József császár február 20.-án hosszú betegeskedés után meghalt és a trónon öccse II. Lipót követte, aki nem kívánta folytatni a harcokat az Oszmán Birodalommal szemben és a birodalom területén belül végbemenő destabilizálódó politikai állapotot kívánta elsősorban rendezni. II. József haláláról jelenlegi kutatási eredmények és tudásunk alapján nem készített Schweighofer megemlékező kiadványt, ami meglepő, hiszen a saját felemelkedése, népszerűsége is a császár uralkodásához, azon belül is az utolsó törökellenes háborúhoz köthető.⁴⁰ Ebben az évben II. József halála után néhány hónappal később 1790. július 14-én meghalt Loudon tábornagy is, akiről a császárhoz hasonlóan nagy mennyiségű gyászbeszéd, hősi költemény és egyéb műfajú dicsérő munka született.⁴¹ Schweighofer róla sem emlékezett meg.

Bár II. József halálát nem örökítette meg, de elkészítette a *Die Wahl eines deutschen Kaisers*⁴² című munkáját 1790-ben. Első pillantásként arra következtethetünk, hogy II. Lipót német-római császárrá való koronázása fog a középpontban elhelyezkedni, ezzel ellentétben azokról a tradíciókról és kialakult ceremóniai sorrendről olvashatunk, amelyek több évszázados hagyományokat őriztek.⁴³ Szintén a császárválasztással kapcsolatban készítette el az *Unpartheyische Betrachtungen über die Vorrechte und Vortheile der Kaiserkrone*⁴⁴ című tanulmányát is, amiben nemes egyszerűséggel a német-római császári koronát a Habsburg-dinasztia elidegeníthetetlen részének tartotta.⁴⁵ A két császárválasztással kapcsolatos kiadványán kívül, így az évben további egy műve jelent meg, amiben ismét Havasalföldi eseményekről számolt be a szerző.

⁴⁰ Az általam végzett összeírás alapján legalább 30 gyászbeszéd, emlékező irat, hősi eposz és egyéb publikáció jelent meg csak 1790. évben II. Józsefről.

⁴¹ A tábornagy haláláról 1790. évben legalább 10 általam megtalált munka készült. Ezekre példa: Karl Hammerdörfer: *An Josephs Grabe: Ein Stein zu seinem künftigen Denkmale*, Jena, Stranckmannsche Buchdruckerei, 1790; Taubmann von Krsowitz: *Loudons Tod und Grab*, Wien, Ignatz Grund, 1790; Wilhelm von Bube von Wilhelm: *Am Sarge Loudon's*, Wien, Gassler, 1790 és Johann Nepomuk Michael Denis: *Ueber Loudons Tod Der Barde und das Vaterland*, Wien, Kurzbeck, 1790.

⁴² Johann Michael Schweighofer: *Die Wahl eines deutschen Kaisers, sammt allen dabey vorfallenden Ceremonien und Rechten*, Wien, 1790.

⁴³ Az erről szóló részek a következőek. Schweighofer: *Die Wahl eines deutschen Kaisers*, 1–36.

⁴⁴ Johann Michael Schweighofer: *Unpartheyische Betrachtungen über die Vorrechte und Vortheile der Kaiserkrone*, 1790.

⁴⁵ Schweighofer: *Unpartheyische Betrachtungen*, 47.

Johann Michael Schweighofer munkássága az 1790. év után megszűnt a nyomtatott kiadványokat tekintve, mivel már nem csak az utolsó török ellenes háborúval kapcsolatban, hanem semmilyen másik politikai, kulturális, gazdasági vagy egyéb témában nem jelentetett meg írásokat. A publicista visszavonulásának okát nem tudjuk, de ideje bőven lehetett volna még rá, hiszen az 1812-ben bekövetkezett haláláig még több mint két évtized hátra volt. Ennek értelmében Schweighofer munkássága teljes mértékben egybeesik a jozefinizmus évtizedével, mivel első általunk ismert munkáját 1782-ben, míg az utolsót 1790-ben nyomtatta ki. Az utolsó török ellenes háború kirobbanásával induló pályafutása és a legaktívabb éve egyértelműen az első hadjárati év volt, vagyis 1788. Ez tekinthető pályafutásának csúcspontjaként is.

Schweighofer zsenialitása abban rejlett, hogy hamar meglátta a lehetőséget, hogy az elsősorban városi publikum nyitott a birodalom belső és külső ügyei iránt, főleg, ha háborúról van szó. A megjelent műveinek értékelésekor azt is hangsúlyozni kell, hogy bár mennyiségben elképesztően termékeny író volt, ezzel szemben az írások mondanivalója és az általa rendelkezésre álló források beépítése a munkáiba már gyengébb színvonalat képviselt. A címadásoknál nem elhanyagolható mennyiségben a cím félrevezető. Ennek ellenére elmondható, hogy kétségtelenül hitt a jozefinizmusban és a háború jogosságában. A műveinek kategorizálása nehéz feladat, mivel minden területről próbált megemlékezni a munkáiban. Az általa kiadott nyomtatványok egyértelműen az olvasóközönséghez, publikumhoz íródtak és nem árultak el nagyon szigorúan őrzött titkokat, ennek ellenére Schweighofer, mint publicista teljes mértékben megszemélyesítette azt, hogy ő egy lelkes jozefinista.

BIBLIOGRÁFIA

Források

Brünner Zeitung, X. évf., 5. szám, 1788. február 15.

Brünner Zeitung, X. évf., 27. szám, 1788. április 1.

Magyar Kurir, II. évf., 14. szám, 1788. február 16.

Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VII. évf., 14. szám, 1788. február 16.

Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VI. évf., 82. szám, 1787. október 13.

Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VI. évf., 88. szám, 1787. november 3.

Provinzialnachrichten aus den kaiserl. Königl. Staaten und Erbländern, VII. évf., 6. szám, 1788. január 19.

Pressburger Zeitung, XXIII. évf., 14. szám, 1788 február 16.

Ungarische Staats- Und Gelehrte Nachrichten, II. évf., 14. szám, 1788. február 16.

Wiener Zeitung, LXXXVII. évf., 31. szám, 1789 április 18.

Wiener Zeitung, LXXXVII. évf., 38. szám., 1789. május 13.

Wiener Zeitung, LXXXVII. évf., 52. szám 1789. július 1., 12. Kriegsvorfälle.

Wiener Zeitung, LXXXVII. évf., 53. szám 1789. július 4., 13. Kriegsvorfälle.

Wiener Zeitung, LXXXVII. évf., 54. szám 1789. július 11., 14. Kriegsvorfälle.

Wiener Zeitung, LXXXVII. évf., 55. szám 1789. július 15., 15. Kriegsvorfälle.

Wiener Zeitung, LXXXVIII. évf., 81. szám., 1789. október 10., 37.-39. Kriegsvorfälle.

Szakirodalom

BLUMAUER, Johann Aloys: *Das Lied von Belgrad*, 1789.

BUBE, von Wilhelm: *Am Sarge Loudon's*, Wien, Gassler, 1790.

DENIS, Johann Nepomuk Michael: *Ueber Laudons Tod Der Barde und das Vaterland*, Wien, Kurzbeck, 1790.

FERRICH, Georgio: *Dem Unüberwindlichsten Helden Herrn Grafen Von Laudon*, Wien, 1789.

HAMMERDÖRFER, Karl: *An Josephs Grabe: Ein Stein zu seinem künftigen Denkmale*, Jena, Stranckmannische Buchdruckerei, 1790.

HASCHKA, Lorenz Leopold: *Ode nach der Eroberung Belgrads: Gesungen von Lorenz Leopold Hascka im Oktober 1789*, Wien, Kurzbeck, 1789.

GRUEBER, Wenzel von: *Volkslied nach der Eroberung Belgrads gesungen den 14. Oktober 1789*, Wien, Thaddäus Edl. Von Schmidbauer, 1789.

KRSOWITZ, Taubmann von: *Loudons Tod und Grab*, Wien, Ignatz Grund, 1790.

RAUTENSTRAUCH, Johann: *Oesterreichische Biedermanns-Chronik*, Freiheitsburg, im Verlag der Gebrüder Redlich, 1784.

RAUTENSTRAUCH, Johann: *Ausführliches Tagebuch des itzigen Krieges zwischen Oesterreich und der Porte*, Wien, Joseph Stahel, 1788.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Größe der Handlung unter Joseph II. Nebst meinen Gedanken von der neuen Handlung auf dem schwarzen Meer*, Wien, Kurzbeck, 1782.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Versuch über den gegenwärtigen Zustand der österreichischen Seehandlung*, Wien, Baumesiter, 1782.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Ausführliches Beschreibung des Fürtenthums Wallachei*, Wien, Zierch, 1790.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Katharina die II. eine Skizze. Nebst der Beschreibung von Taurien und der Stadt Cherson*, Wien, In der van Ghelenschen Buchhandlung, 1787.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Politischer Zuschauer*, Band I-IX, Frankfurt und Wien, Zierch, 1787-1790.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Gedanken und Bemerkungen des politischen Zuschauers bei dem Türkenkrieg*, Frankfurt, Bei Herren Zürich in der Singerstrasse im deutschen Haus, 1788.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Beobachtungen über die Kriegsoperationen der Oesterreicher, Russen, Schweden und Türken im Jahre*, Wien, Zierch, 1788.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Politische und kriegerische Mannigfaltigkeiten*, Wien, Zierch, 1788.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Die Wahl eines deutschen Kaisers, sammt allen dabey vorfallenden Ceremonien und Rechten*, Wien, 1790.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Bemerkungen über die gegenwärtigen Staats- und Kriegsangelegenheiten*, Wien, Zierch, 1788.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: Johann Michael Schweighofer: *Eröffnung des zweiten Feldzugs der Kaisermächte wider die Ottomanische Pforte*, Wien, Zierch, 1789.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Von der berühmten Belgareung und Einnahme Belgrads durch den Helden Laudon 1789*, Wien, Zierch, 1789.

SCHWEIGHOFER, Johann Michael: *Unpartheyische Betrachtungen über die Vorrechte und Vortheile der Kaiserkrone*, 1790.

STRASSER, Kurt: *Die Wiener Presse in der josephischen Zeit*, Wien, Verlag Notring der wissenschaftlichen Verbände Österreichs, 1962.

TIMÁRI Krisztián Attila: A Habsburg Birodalom keleti politikai rendszere és útja az utolsó törökellenes háborúba, *KRE-DIt*, V. évf., 2022/1. <http://www.kre-dit.hu/tanulmanyok/timari-krisztian-attila-a-habsburg-birodalom-keleti-politikai-rendszere-es-utja-az-utolso-torokellenes-haboruba/>.

TIMÁRI Krisztián Attila: Nyilvánosság és Befolyásolás – A Habsburg Birodalom sajtója II. József török ellenes háborújának felkészülési időszakában, *KRE-DIt*, VI. évf., 2023/1, 396–418.

TSCHNIK, Cajetan: *Loudons Leben und Heldenthaten*, Wien, 1789.

VOLNEY, Constantin Francois: *Bemerkungen über den jetzigen Türkenkrieg*, Amsterdam, 1788.

WURZBACH, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Band 32., Wien, Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, 1876.

ZACHAR József: *Jeney a portyázó*, Budapest, Magvető Kiadó, 1986.